

Звісно, це лише один з можливих варіантів типологічного та хронологічного впорядкування нумізматичного матеріалу, що продукувався на території України в період II–IV століть. Однак, на нашу думку, запропонований підхід може бути корисним з погляду подальшого уточнення та доопрацювання з метою створення цілісної, послідовної, хронологічно впорядкованої типології наслідувань, монет та монетовидних виробів, що продукувались на території сучасної України під впливом римських монет, які на цю територію потрапляли.

Література та джерела

1. Анохін О. Фальшивомонетчество у варварских племён на территории современной Украины и Молдовы. Каталог варварских подражаний. Днепропетровск : Середняк Т. К., 2015. 206 с.
2. Анохін О. До питання часу карбування та обігу варварських наслідувань. Тези доповідей V міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки”, 21–22 червня 2018 р. Меджибіж – Переяслав-Хмельницький – Кропивницький – Київ, 2018. С. 35–38.
3. Касперович О., Юшкаускас Г. До питання базової періодизації наслідувань римських імперських денаріїв в ареалі черняхівської культури: концепція двох “хвиль”. *Український нумізматичний щорічник* (5), 2021. С. 121–135. <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2021-5-121-135>
4. Мызгин К. В. (2009). “Варварские” подражания римским монетам на территории черняховской культуры // *Древности*, 2009. Харьковский историко-археологический ежегодник. Вып. 8. Харьков : ООО “НТМТ”, 2009. С. 90–106.
5. Надвірняк О., Погорілець О. (2019). “Фальшивомонетництво”, “неофіційні імітації” чи “неофіційне монетне виробництво”? До питання присутності “литих” денаріїв I–III століття на “варварських” територіях Південно-Східної Європи (за матеріалами межиріччя середнього Дністра та Південного Бугу). *Український нумізматичний щорічник* (3), 28–41. <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2019-3-28-41>

Орлик Михайло

PhD з економіки, доцент
м. Кропивницький, Україна

ІМІТАЦІЇ РИМСЬКИХ МОНЕТ ІЗ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Монетні знахідки – важливе джерело для дослідження античної історії України, її етнічного складу, соціально-економічних взаємин та ін. Особлива актуальність проблеми дослідження монетних знахідок підкреслюється значним інтересом дослідників, що присвячують цьому питанню значне місце у своїх працях. У цьому контексті можна згадати роботи Казакевича Г., Котигорошка В., Кольнікової Є., Мизгіна К., Орлика В., Орлика М., Прохненка І. та ін.¹

Нині серед корпусу знахідок античних монет у Закарпатській області виокремлюється група з десяти екземплярів, які ідентифікуються як імітації римських номіналів Роска Фабата та динарія Октавіана Августа. Ці монети походять із трьох різних місць археологічного комплексу Мала Копаня, зокрема: Городище, Челениці I та Челениці II, що є сакральним центром. Ще п’ять монет Роска Фабата були знайдені місцевими жителями в лісі між селами Мала Копаня та Букове.

Загалом, за низкою морфологічних ознак знайдені монети віднесемо до імітацій римського денарія Роска Фабата еравіського типу (рис. 1), що карбувалися в Центральній та Східній Європі, починаючи з 58 р. до Р. Х., а за деякими даними – із 62 р. до Р. Х.² й аж до зламу епох. На аверсі імітацій цього типу зображено: голова Юнони Соспیتی праворуч, у головному уборі з козячої шкіри, ліворуч від голови – гілка, праворуч – торквес. На реверсі: жінка стоїть ліворуч, годує змію, праворуч – чотири маленькі цятки навколо великої цятки; псевдолегенда в кельтському стилі.

¹ Кольнікова & Котигорошко 2007; Kolniková & Kotigoroško 2008; Kotygoroshko 2015; Myzgin 2017; Kazakevych 2021; Орлик 2020-а; Орлик 2020-б; Орлик 2021; Орлик 2022; Орлик 2023; Orlyk 2022; Orlyk 2023; Orlyk & Prokhnenko 2023; Орлик & Прохненко 2023; Prokhnenko & Orlyk 2024.

² Numista a. Denarius – Eravisci.

За джерело для наслідувань племена еравісків обрали дуже поширений у гальських землях денарій легата Луція Роска Фабата (рис. 2).

На аверсі: голова Юнони Соспіти праворуч, одягнена в козячу шкіру; ліворуч від голови – деферент, під головою – легенда: L ROSCI4 (Sydenham, 1952, 915). На реверсі: жінка стоїть праворуч, годує змію, позаду жінки – деферент, під основним сюжетом легенда: FABATI.

Рис. 1

Рис. 2¹

Для встановлення більш детальної інформації про склад металу варварських імітацій було проведено аналіз 4 монет із використанням неруйнівного методу аналізу за допомогою експрес-аналізатора XRF (Expert 3L) з використанням методу енергодисперсійної рентгенівської флуоресценції (див. табл. 1)².

Таблиця 1

РФА варварських імітацій денарія Роска Фабата

№ Coin	Ag	Cu	Au	Pb	Bi	Fe	Sn
1	93,90	1,50	1,40	0,8	0,01	1,95	0,37
2	97,70	1,00	0,80	0,32	0,01	0,24	-
3	95,70	2,00	0,90	0,42	0,07	0,43	0,42
4	95,90	2,70	0,70	0,54	0,03	0,2	-

Хімічний склад імітацій засвідчив високий вміст срібла та досить однорідний сплав металів, що застосовувався під час карбування. Цікавим є і той факт, що з досить схожим складом у межах цього археологічного комплексу виявлено імітації Октавіана Августа малокопанського типу, що може свідчити про застосування аналогічних технологій карбування та потенційне спільне походження імітацій.

Не менш цікавою монетною знахідкою є імітація денарія Октавіана Августа, що була виявлена в урочищах Челениця, Середній Грунок та Мала Копаня. Перший екземпляр монети типу Мала Копаня був опублікований у 2007 році в збірнику “Carpathica-Карпатика” Є. Кольниковою та В. Котигорошком³ серед групи випадкових знахідок місцевого населення. Зважаючи на те, що до наукових фондів Науково-дослідного інституту карпатознавства Ужгородського національного університету потрапили тільки чорно-білі світлини знахідок низької якості, а подібний номінал зустрічався вперше, зарисовка аверсу і реверсу супроводжувалась певними складнощами. Унаслідок цього опис був поданий на основі

¹ Numista b. Denarius serratus.

² Орлик В., Прохненко, 2023а: 50.

³ Кольникова Є., Котигорошко В., 2007.

наявного зображення. Відзначалося, що монета не належить до відомих на той час дакійських імітацій республіканських денаріїв. З фронтального боку – залишки нечіткого предмета, який нагадує гілку, нижче якої розміщений надпис: CAESAR. Дослідники зауважили, що подібні написи відомі на денаріях Марка Антонія 46–45 рр. до н. е., але, з огляду на імовірне зображення коня на реверсі, йдеться явно не про римську монету. Учені обережно ідентифікували знахідку як кельтський номінал, очевидно, паннонських типів Капош або Тотфал другої половини I ст. до н. е., наголосивши на неможливості встановлення місця та точного часу карбування, тому що мали справу з першим знайденим екземпляром цього типу.

Рис. 3¹

Через два роки така сама монета (рис. 3) була виявлена в південній частині Малокопанського городища біля розкопу XXXVIII. Стала можливою деталізація зображення.

Аверс: орієнтована направо голова з лавровим вінком, з лівого боку – надпис CAESAR.

Реверс: фіксується повернутий вліво кінь, а під його ногами – лінія як символ водної гладі. Нижче від неї і над конем – залишки невизначених літер. Єдиний чіткий знак у вигляді літери S розміщений перед конем. На хребті коня дві палички, які, на думку дослідників, могли означати вершника або крила Пегаса. Маса – 1,9 г, діаметр – 1,4×1,62 см.

Ми з відомим закарпатським археологом Ігорем Прохненком у спільній статті довели, що монета типу Мала Копаня є імітацією монети Октавіана Августа 19–4 рр. до Р. Х. із Пегасом на реверсі². Розглянемо цю монету детальніше (рис. 4):

Рис. 4³

Obv. Голова Августа у профіль праворуч. Легенда: CAESAR AVGVSTVS.

Rev. У колі з намистин Пегас із піднятими крилами праворуч.

Легенда: PETRON TVRPILIAN III VIR.

Аверс імітації має лише частину легенди, з того самого боку від портрета, що і в оригіналі. Проте на реверсі ми бачимо, що Пегаса або коня було віддзеркалено під час карбування. Такий дефект під час виготовлення монет був поширеним і досить часто зустрічається як в імітаціях кельтів, так і в гето-дакійців.

¹ Orlyk, Prokhnenko, 2023b: 12.

² Orlyk, Prokhnenko, 2023.

³ Numista c. Denarius – Augustus P PETRON TVRPILIAN III VIR.

РФА-аналіз варварських імітацій денарія Октавіана Августа

№ Coin	Ag	Cu	Au	Pb	Bi	Fe	Zn
2	95.4	3.4	0.7	0.44	0.05		0.03
3	95.4	3.0	0.9	0.34	0.01	0.37	

Дані аналізу¹ (табл. 1) показали певні розбіжності в складі лігатури. Так, у складі монети 2 наявні домішки Zn, обсягом 0,03, які повністю відсутні в монеті 3, натомість у монеті 3 наявна досить суттєва частка Fe обсягом 0,37. Такі розбіжності можна пояснити тим, що монети були виготовлені з різних партій срібла, що може свідчити, що попри рідкісність монет цього типу їх було випущено щонайменше кілька серій. Таке твердження також можна підтвердити тим, що під час аналізу монет (рис. 3, № 2, 3) не було знайдено штемпельного повторення ані аверсів, що частіше виходять з ладу, ані реверсу, штемпелі якого можуть використовуватися досить тривалий час.

На завершення необхідно також зауважити, що чітко виявлений прототип все ж не дає можливості з'ясувати абсолютну дату цих знахідок. Кожна виявлена на археологічних пам'ятках монета має кілька параметрів дат: випуск, активне застосування та археологізація, тобто момент потрапляння до ґрунту. На основі зазначеного римського оригіналу, взятого дакійцями для наслідування, ми можемо атрибутувати етап випуску датою не раніше 20-х рр. I ст. до Р. Х., а, виходячи з аналізу супутнього матеріалу, археологізацію визначити категорією не пізніше 30-х р. I ст. після Р. Х., що дає змогу використання монет типу Мала Копаня обмежити ймовірним півсторічним діапазоном.

Література та джерела

1. Кольникова Е., Котигорошко В. Монеты дакийского городища Малая Копаня. Carpathica – Carpatika. – Ужгород : Видавництво УжНУ “Говерла”, 2007. Вип. 36. С. 48–75.
2. Kazakevych, G. (2021). Horse-Rider Image on the Coins of the Eastern Celts and the Cult of Celtic War Goddess. *The Ukrainian Numismatic Annual*, 5, P. 81–92.
3. Kolníková, E., & Kotigoroško, V. (2008) Der dakische Burgwall Malaja Kopanja am oberen Theisgebiet im Lichte der Münzfunde. *Miscellanea numismatica antiquitatis*. P. 125–134.
4. Kotygoroshko, V. (2015). The sacred centre of the Upper Tisa region of the Late La Tène period. 398 p.
5. Myzgin, K. (2017). Roman Republican Coins and Their Imitations from the Territory of Ukraine and Belarus. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 290 p.
6. Numista a. Denarius – Eravisci URL: <https://en.numista.com/catalogue/pieces225549.html> (date of access: 01.09.2024).
7. Numista b. Denarius serratus – Roscia: Lucius Roscius Fabatus; L•ROSCI / FABATI URL: <https://en.numista.com/catalogue/pieces33240.html> (date of access: 01.09.2024).
8. Numista c. Denarius – Augustus P PETRON TVRPILIAN III VIR. URL: <https://en.numista.com/catalogue/pieces247775.html> (date of access: 01.19.2024).
9. Orlyk, M. & Prokhnenko I. (2023a). Imitation of the denarius of Octavian Augustus of Mala Kopanya type. *East European Historical Bulletin*, (29), 8–21. <https://doi.org/10.24919/2519-058X.29.292954>.
10. Orlyk V. (2022). Finds of Coins of the Pontic State of the Mithridates Eupator on the Territory of the Northern and North-Eastern Part of Ukraine. *Journal of Danubian Studies and Research*, Vol. 12 No. 2. 64–73.
11. Orlyk, V. (2023). A grouping of chance coin finds from the time of Mithridates VI Eupator on the territory of the Dnipro Right-Bank Forest-Steppe (in the villages of Moshny, Budysche, and Lozivok of Cherkasy district, Cherkasy province). *Acta Archaeologica Lodziensia*, 69, 61–70. DOI: <https://doi.org/10.26485/AAL/2023/69/7>.
12. Орлик М., Прохненко І. (2023b). Імітації римських денаріїв Роска Фабата з Малої Копані та її околиць. *Український нумізматичний щорічник* (7), С. 40–53. <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2023-7-40-53>.
13. Орлик В. (2020-а). Знахідки в басейні р. Тясмин мідних монет Ольвії з Деметрою та “істрійським” варіантом міської емблеми. *Український нумізматичний щорічник*, 4. С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2020-4-5-13>.
14. Орлик В. (2020-б). Знахідки монет Понтійської держави Мітрідата Євпатора на території Дніпровського Правобережного Лісоостепу. *Український історичний журнал*, 6, С. 93–103. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2020.06.093>.
15. Орлик В. М. Знахідки античних монет VI–I ст. до н. е в басейні р. Тясмин. *Український нумізматичний щорічник*. Вип. 5. Переяслав, 2021. С. 5–44. DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2021-5-5-44>.
16. Орлик В. Античні монети VI–I ст. до Р. Х. на Поділлі. *Український нумізматичний щорічник*, (6), 2022. С. 5–45. DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2022-6-5-45>.
17. Орлик В. Давньогрецькі монети та їхні імітації з території Волині. *Український нумізматичний щорічник* (7), 2023. С. 5–24. DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2023-7-5-24>.
18. Prokhnenko I., Orlyk M. The Nankovo Hoard of 1974 in the Context of Roman-Barbarian Relations in the Upper Tisza Region: New details. *Revista Arheologica*, 1 (XX), 2024. P. 123–130.

¹ Orlyk, Prokhnenko, 2023: 19.